

تحلیل گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون رابطه ایران با ایالات متحده

* هادی آجیلی
** علی اسمعیلی اردکانی
*** مصطفی یقینی پور

چکیده

گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای برآمده از خوانشی از اسلام، گفتمان انقلاب اسلامی و امام خمینی ره است. این گفتمان در حوزه سیاست خارجی، خرده‌گفتمان‌هایی را تحت تأثیر قرار داده است که یکی از آنها در مورد رابطه با آمریکا است. در این مقاله نگارندگان تلاش دارند تا با استفاده از تحلیل گفتمان به عنوان روش تحلیل و چارچوب تئوریک که متأثر از اندیشمندانی چون لاکلاو و موفه است، موضع آیت‌الله خامنه‌ای را در مورد رابطه با آمریکا بررسی کنند.

واژگان کلیدی

اسلام، انقلاب اسلامی، گفتمان، آمریکا، آیت‌الله خامنه‌ای.

مقدمه

چشم‌انداز رابطه جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا طی ایام اخیر به موضوعی

hadiajili@yahoo.com
shz.esmaili@gmail.com
aghl.adl67@gmail.com
تاریخ پذیرش: ۹۳/۱/۲۶

*. استادیار دانشگاه علامه طباطبایی.
**. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی.
***. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی.
تاریخ دریافت: ۹۳/۱۲/۵

مناقشه برانگیز نزد صاحب‌نظران و صاحب‌منصبان سیاسی بدل گردیده است. موضوعی که با گذشت بیش از سه دهه از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بهبود نسبی سطح روابط دولت ایران با سایر کشورهای غربی - شرقی و نیز اظهار تمایل رسمی و غیر رسمی برخی مقامات ایرانی و آمریکایی برای حل مسائل و ابهامات بین یکدیگر، همچنان گویای وضعیت تقابل و تخاصم است. این در حالی است که این مسئله بعضاً از منظرگاه تاریخی آن هم در سطح سیاسی مورد مطالعه و کنکاش قرار گرفته است. می‌توان گفت، اهمیت بررسی این مسئله نخست از نقش‌آفرینی راهبردی هر دو کشور در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی ناشی می‌شود؛ از سویی قرار داشتن جمهوری اسلامی ایران در قلب خاورمیانه و رهبری محور مقاومت و از سویی دیگر شناسایی ایالات متحده آمریکا به عنوان قدرت بزرگ جهانی، همچنین جایگاه محوری باورها و ایده‌های نخبگان اصلی تصمیم‌گیرنده در سیاست خارجی دو کشور بر اهمیت مسئله افزوده است.

با توجه به مطالب پیش‌گفته، نویسنده در این اثر با عطف توجه به رویکرد رهبری انقلاب اسلامی ایران نسبت به رفتار دولت آمریکا، جویای یافتن پاسخی مستدل بدین سؤال است که «چرا آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به رویکرد، رفتار و اهداف دولتمردان آمریکایی بی‌اعتماد است؟» بر همین اساس با اتخاذ تحلیل گفتمان لاکلاو و موفه به مثابه روش این قابلیت ایجاد شده که بتوان از آن به عنوان یک قالب، ظرف و نظم دهنده برای تدوین، تنظیم و فهم بهتر یک نظام نشانه‌شناختی، شامل: آموزه‌ها و انگاره‌های به ظاهر پراکنده، استفاده شود و با مشخص شدن مفصل‌بندی و چگونگی ارتباط یافتن دال‌های گفتمانی در یک نگاه کلان، نظم و منطق حاکم بر آن گفتمان برای مخاطبان روشن گردد. لذا با تکیه بر گفتار سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، به عنوان رهبری انقلاب ایران که در عرصه سیاست خارجی دارای گفتمان است، نخست دال مرکزی این گفتمان استخراج و در کنار آن مدل‌های نشانگر بی‌اعتمادی به آمریکا به عنوان یک خرده گفتمان را بیان می‌نماییم.

چارچوب تئوریک؛ تحلیل گفتمان

برای تحقق هدف این نوشتار، ضروری است که از یک قالب و روش‌شناسی تئوریک استفاده شود. بدین منظور به نظر می‌رسد نظریه و روش تحلیل گفتمان، بر اساس قرائت لاکلاو و موفه

محمل مناسبی است. در چارچوب این نظریه، این امکان فراهم می‌شود که ضمن اذعان به وفادار بودن به الزامات هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی آن نظریه، از گفتمان به مثابه یک قالب تحلیل و روش تئوریک بهره‌برداری شود. البته در مورد این نظریه ادبیات موسعی موجود است. (Mouffe, 2001; Van Dijek, 2006; Lene, 2006) که بیان آنها در حوصله این نوشتار نیست، اما صرفاً به صورت مختصر می‌توان گفت که بر اساس روش تحلیل گفتمانی لاکلا و موفه، می‌توان یک فضای فکری و مجموعه عقیدتی را منسجم و در قالب یک صورت‌بندی و منظومه قرار داد.

هر منظومه گفتمانی، دارای یک «دال مرکزی» است که نقطه نهایی تمام انگاره‌ها و آموزه‌ها و دال‌های آن منظومه است. در واقع این دال مرکزی است که تولید معنا می‌کند و سایر دال‌ها معنای خود را از آن کسب می‌کنند و با محوریت آن با یکدیگر متصل می‌شوند. به علاوه هر منظومه گفتمانی دارای دقایق و عناصری است. دال‌هایی که مستقیماً توسط دال مرکزی تثبیت معنا شده‌اند و سطح اهمیت و شمول مفهومی گسترده‌ای دارند و عدم وجود آنها موجب قلب ماهیت کل گفتمان و فروپاشی آن می‌شود، به مثابه «دقایق» و سایر دال‌هایی که از طریق دقایق کسب معنا کرده و به دال مرکزی وصل می‌شوند، به منزله «عناصر» تلقی شده و در نهایت، این مجموعه یک صورت‌بندی منظم و مدون را نشان می‌دهد و از این حکایت دارد که چگونه دال‌ها، مفاهیم و انگاره‌ها با محوریت دال مرکزی با یکدیگر مفصل بندی شده‌اند. (Dijek, 1997)

همان طور که ذکر شد، در این نوشتار از «گفتمان» هم به مثابه روش و هم به مثابه چارچوب تئوریک بهره گرفته شده است و این خصلت نظریه گفتمان لاکلا و موفه است که به لحاظ مفهومی و مصداقی نظریه‌پردازی آنها پیرامون گفتمان، با روش تحلیل گفتمانی آنان هم‌پوشانی موسعی دارد. عمده وجه ممیزه این دو را نیز می‌توان در الزامات هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی نظریه گفتمانی لاکلا و موفه دانست. مواردی چون نسبت‌گرایی افراطی، اعتقاد به سیالیت هویت‌ها، نفی فراروایت‌ها، نفی جهانشمولی و ابدی و ازلی بودن، از جمله عناصر این روش گفتمانی است. روش تحلیل گفتمان لاکلا و موفه به همراه روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف، می‌تواند قالب و روش مناسبی برای تدوین و تنظیم یک دسته آموزه‌های به ظاهر پراکنده و فهم بهتر یک نظام معنایی منسجم باشد. در واقع، روش تحلیل گفتمان انتقادی

فرکلاف، می‌تواند نواقص و نارسایی‌های بهره‌گیری از چارچوب لاکلا و موفه را پوشش دهد، نارسایی‌هایی مثل کلی‌گویی و مشخص نبودن فرایند تدوین صورت‌بندی در یک گفتمان. پیرو این روش و صورت‌بندی گفتمانی حاصل از آن می‌توان موضع‌گیری یک گفتمان را در قبال دال‌های جدید و شناور که از فضای بینامتنی یا از سایر گفتمان‌های رقیب وارد منظومه می‌شوند، تدوین و مشخص نمود. بنابراین در برخی دیدگاه‌ها، هر گفتمان متشکل از دو زنجیره مجزای «نفی‌ها» و «اثبات‌ها» است. به دیگر سخن هر گفتمان بر اساس تولید معنای دال مرکزی و منطق حاکم بر صورت‌بندی خود، برخی مفاهیم و انگاره‌ها را در قالب یک زنجیره متصل و معنادار نفی و رد می‌کند و دسته‌ای دیگر از مفاهیم را در یک زنجیره هم‌ارزی، ایجاباً مورد تأیید قرار داده و می‌پذیرد. (آجیلی، ۱۳۸۹) در ادامه با استناد به بیانات و متن و رفتار رهبری ایران در مورد آمریکا و رابطه و مذاکره با آمریکا به عنوان خرده گفتمانی در گفتمان ایشان را استخراج و در چارچوب تئوریک ذکر شده ابتدا بر اساس دیدگاه ایشان دال مرکزی را استخراج، سپس زنجیره هم‌ارزی و آموزه‌های ایجابی و بعد زنجیره نفی‌ها و سلبی و غیریت‌سازی را استخراج و تدوین کنیم تا صورت‌بندی نهایی استخراج شود.

مبانی و اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

از مبانی و اصول اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران می‌توان به اسلام به عنوان دال مرکزی گفتمان جمهوری اسلام و قانون اساسی نام برد که از آن به اسناد بالادستی نیز یاد می‌شود و راهنمای سیاست خارجی این کشور در نظام بین‌الملل است. در ادامه تلاش داریم تا با نگاه کوتاه، این اصول را با توجه به موضوع مقاله مورد بررسی قرار دهیم.

یک. اسلام

آن مفهوم نهایی، یا به اصطلاح دال برتری که باعث تولید معنا برای انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی در عرصه سیاست داخلی و خارجی شده است و نیز دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای را به عنوان رهبری انقلاب اسلامی ایران و سازنده و شارح اصلی گفتمان اسلامی در عرصه داخلی و خارجی شکل داده است، خود «دین اسلام» است. به نحوی که آیت‌الله خامنه‌ای می‌گویند:

ما از اسلام دفاع می‌کنیم. اما منظور ما از اسلام چیست؟ اسلام ما با اسلام متحجر از یک سو و اسلام لیبرال از سوی دیگر، در اصول و مبانی کاملاً متفاوت است. ما هم این را رد می‌کنیم و هم آن را. اسلام ما اسلامی است. متکی به معنویت، عقلانیت و عدالت؛ این سه شاخص عمده در آن هست. (بیانات، ۱۳۸۳: ۲۵ / ۱۱۵)

ایشان بر همین اساس انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی را نیز پدیده‌هایی از جنس اسلام دانسته و می‌گویند: «مکتب امام یک بسته کامل است، یک مجموعه بر گرفته از اسلام است، دارای ابعاد عقلانیت، معنویت و عدالت». (www.khamenei.ir / بیانات، سال ۱۳۹۰: ۵۶)

لذا گفتمان سیاست خارجی آیت‌الله خامنه‌ای به مثابه خرده گفتمان متکی بر اسلام بوده و عمل به اسلام ناب محمدی ﷺ را معیار و ملاک پیروزی و پیشرفت کشور ایران بیان می‌نمایند. همچنین به این مفهوم محوری در قانون اساسی نیز مکرراً تصریح گردیده است. وجود «اسلام» به مثابه دال برتر برای خرده گفتمان استکبارستیزی و رسالت جهانی دین اسلام، بیانگر رویکرد فراملی از سوی چنین گفتمانی است.

دو. قانون اساسی

در این قسمت توجه به دو نکته حائز اهمیت است: ۱. نگاه به قانون اساسی از این منظر که جایگاه رهبری در تصمیم‌گیری سیاست خارجی چیست؟ ۲. این قانون اساسی به عنوان قانون یک کشور و دولت - ملت اسلامی که خود برگرفته از اسلام است، چه نسبت و تعریفی از استکبار و نفی سلطه‌پذیری به خصوص در توجه به کشور نماد آن، یعنی آمریکا ارائه داده است؟ بر اساس قانون اساسی، یکی از فرایندهایی که در ساختار تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری خارجی حضور دارد، نهاد رهبری است. بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی، تعیین سیاست‌های کلی نظام از جمله در حوزه سیاست خارجی و نظارت بر حسن اجرای آنها بر عهده مقام رهبری است. بنابراین، خط و مشی و چارچوب کلی، اولویت‌ها، جهت‌گیری، استراتژی و سیاست‌های کلی جمهوری اسلامی در حوزه سیاست خارجی را رهبری پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعریف و تعیین می‌کند. در راستای همین وظایف بود که رهبر انقلاب، مبارزه و مقابله با نظام تک قطبی سلطه و مناسبات ناعادلانه قدرت را شاخص سیاست خارجی معرفی می‌کند. ایشان می‌فرمایند:

رفتار نظام سلطه را به هیچ وجه قبول نمی‌کنیم. در هیچ موضوعی زیر بار سلطه نمی‌رویم و شاخص دیپلماسی خود را مقابله با رفتار نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه‌گر - سلطه‌پذیر می‌دانیم. (www.khamenei.ir / در دیدار با مسئولان وزارت امور خارجه ۱۳۷۱/۰۵/۲۰)

اما بخش دوم توجه به قانون اساسی یک دولت - ملت اسلامی، در توجه آن به اصل استکبارستیزی و نفی سلطه‌پذیری است.

فصل دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به سیاست خارجی اختصاص دارد. اصل ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴ قانون اساسی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران را بر اساس نفی سلطه‌پذیری و سلطه‌جویی، عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و نفی هرگونه سلطه بیگانه بر شئون کشور، حمایت از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان، تعریف و جهت‌دهی کرده است. البته توجه قانون اساسی به سیاست خارجی فقط به فصل دهم این قانون محدود نیست، بلکه این توجه را در سایر اصول هم می‌توان مشاهده کرد.^۱

سه. مبانی سیاست خارجی در نگاه امام خمینی علیه‌السلام

در عرصه خارجی و بین‌المللی نیز با نفی نیروهای فکری داخلی وابسته به بیگانه، گفتمان‌های شرقی و غربی نیز نفی شدند. امام خمینی علیه‌السلام در سخنرانی‌های خود، شرق و غرب را نفی نموده و تمسک به صراط مستقیم اسلامی را تأکید می‌کردند و نفی شرق و غرب را یکی از شعارهای کلیدی انقلاب اسلامی محسوب می‌شد. ایشان همچنین در دیگر زمینه‌ها ضمن اشاره به وجود غیریتی به نام اسلام آمریکایی در مقابل اسلام ناب برتری دال اسلام در مقابل گفتمان غربی قرار تأکید داشته و به همه مردم نخبگان در نظر گرفتن آن را در عرصه داخلی و خارجی توصیه می‌کردند. ایشان می‌فرمایند:

ما منطق‌مان، منطق اسلام این است که سلطه نباید از غیر شما باشد، نباید شما تحت سلطه غیر باشید؛ ما می‌خواهیم نباشد سلطه غیر، ما اصل گفته‌مان این است که آمریکا نباید باشد، نه آمریکا تنها، شوروی هم نباید باشد، اجنبی نباید باشد. (امام خمینی، ۱۳۶۹: ۴ / ۹۱)

۱. اصول دوم، سوم، چهل و سوم، یکصد و چهل و هشتم، می‌تواند از دیگر اصول مرتبط باشد.

امام خمینی علیه السلام همچنین ضمن تأکید بر جامعیت اسلام بر احیای هویت اسلامی تأکید می‌کرد که جمهوری اسلامی ایران می‌تواند به وسیله آن راهنما و پیشرو تمامی جوامع اسلامی برای گذر از بحران‌ها و ظلم و ستم استعمارگران باشد. به عبارتی ایران و انقلاب اسلامی پیشرو و پرچمدار احیای هویت و تمدن اسلامی باشد. کشوری که هم الگوی کشورها در جبهه ضد سلطه است و هم حامی کشورهای جبهه مقاومت علیه سلطه، استکبار و زور جهانی است. با نگاهی به زنجیره‌های نفی و اثبات ذکر شده در گفتمان امام خمینی علیه السلام می‌توان گفت که آنچه عناصر دقایق گفتمانی رهبری معظم انقلاب آیت‌الله خامنه‌ای را تشکیل می‌دهد، ریشه در گفتمان امام خمینی علیه السلام داشته و به نوعی فقط در مسائل و مشکلات جدید صورت‌بندی تازه‌ای از آن ارائه گردیده است.

چهار. استکبارستیزی؛ فصل مشترک و مبنای سیاست خارجی در نگاه رهبران ایران در عرصه روابط بین‌الملل مفهوم محوری برای حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «استکبارستیزی» است. در واقع یکی از «دیگر»های اسلام از منظر رهبری انقلاب اسلامی ایران در عرصه سیاست خارجی «استکبار» است که در تاریخ معاصر ایران از جانب دنیای مدرن غربی متوجه ایران و سایر سرزمین‌های اسلامی گردیده است. (امام خمینی، ۱۳۶۹: ۴ / ۱۴۸) در این منظومه گفتمانی استکبار به معنای «برتری طلبی» است که گاه از فرد، گروه یا جامعه‌ای نسبت به دیگر افراد، گروه‌ها و جوامع ضعیف‌تر می‌زند که همان طلب سیطره و بزرگی کردن بر دیگران است.

آیت‌الله خامنه‌ای سه خصوصیت را برای نظام‌های استکباری بیان می‌نماید: «خودبرتربینی، حق ناپذیری، تحقیر و تجاوز به آحاد بشریت و فریبگری». لذا نظام اسلامی ضمن مخالفت با این خصوصیات سه‌گانه با نظام‌های استکباری طرف است و مقابله می‌کند. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۸/۲۹) در واقع می‌توان گفت این خصوصیات به عنوان شاخص‌های شناسایی و تنظیم روابط با بازیگران بین‌المللی برای حضرت آیت‌الله خامنه‌ای می‌باشند.

انگاره استکبارستیزی در منطق گفتمان مورد بحث، صرفاً متعلق به روابط مسلمین و ملت‌های مسلمان با دیگر بازیگران و جریان‌ها بین‌المللی نیست، بلکه ناظر بر نوع تعامل و

روابط میان همه ملت‌ها با قدرت‌های سلطه‌طلب و جریان استکبار است. (آجیلی، ۱۳۸۹: ۲۵۳) در این چارچوب، انگاره‌ها، رویدادها و روندهایی که در عرصه سیاست خارجی با رویکرد استکبارستیزی مغایرت داشته باشد، مورد نقد و اعتراض قرار می‌گیرد. البته باید اشاره کرد که این مفهوم فقط مختص رابطه با آمریکا به عنوان یک خرده‌گفتمان نیست و جزو دقایق کلان‌گفتمان امام خمینی ره نیز در سیاست خارجی بوده است.

پنج. «آمریکا؛ راس نظام سلطه»، به مثابه دال مرکزی گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای از منظر تحلیل گفتمانی، هر گفتمان در فرآیند غیریت‌سازی شکل می‌گیرد. این فرآیند در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به حوزه سیاست خارجی نیز قابل شناسایی است. با توجه به توضیحات پیش‌گفته، انقلاب اسلامی در مواجهه با بحران انحطاط داخلی و تهاجم و سلطه‌جویی آمریکاییان شکل گرفته است. بدین‌سان خاستگاه تاریخی استکبارستیزی اساساً در غیریت‌سازی با «آمریکا» در رأس نظام سلطه بوده است. به نحوی که پیشینه روابط آمریکا با ایران با تعیین سه خصوصیت نظام‌های استکباری در دولت آمریکا در عرصه سیاست خارجی، مردم و رهبران ایران را به این فهم رسانده است که «دولت ایالات متحده آمریکا مظهر و رأس امروزین استکبار است». این فهم - تقابل سیاست‌های آمریکا (سلطه‌طلبی) با استکبارستیزی ایران - مرکز ثقل روابط ایران و آمریکا است؛ یعنی ضمن احترام نسبت به ملت آمریکا، رفع نگرش و رفتار استکباری از سوی دولت آمریکا را شرط لازم پذیرش و تعامل متقابل دو کشور می‌دانند.

آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است، رفتارهای خصمانه - چه رؤسای جمهور جمهوری خواهشان، چه رؤسای جمهور دمکراتشان - ذهنیت ایرانیان از دولت آمریکا را به سوی مفهوم استکبار سوق داده و تثبیت نموده است. لذا در همین چارچوب می‌گویند:

ما نگاهمان به آمریکا، نفی موجودیت استکباری آمریکاست؛ و الا ... دولت آمریکا یک دولتی است مثل بقیه دولت‌ها. استکباری بودن آمریکا، سلطه جهانی بودن، ابرقدرتی آمریکا، از نظر ما مردود است؛ ما قبول نداریم. پس این شد مخالفت بنیانی. این مخالفت بنیانی هم گاهی اوقات فعال است، گاهی آرام است. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۹/۰۵/۲۷)

دقایق گفتمانی

در این بخش با استناد به بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و برخی شواهد و داده‌های خبری موجود به تدوین و تبیین دقایق گفتمانی می‌پردازیم.

۱. بی‌اعتمادی

مروری بر مباحث پیش گفته، نشانگر این ذهنیت است که «اعتماد در برابر استکبار اشتباه است». به نحوی که علی‌رغم مساعد نمایاندن و پژواک فضای رسانه‌ای و دیپلماسی بر روی برقراری ارتباط تهران - واشنگتن طی ماه‌های اخیر، بالاخص متأثر از شرایط داخلی ایران و موقعیت منطقه‌ای آمریکا، رهبر انقلاب اسلامی ایران در فرصت‌های متناوب ضمن اظهار عدم مخالفت با مذاکره و تعامل با دولت‌ها از جمله ایالات متحده آمریکا بر اساس اصل احترام متقابل، به یک نکته کلیدی اشاره می‌نماید: «عدم اعتماد» و «عدم خوشبینی» به مذاکره با آمریکا. آیت‌الله خامنه‌ای برای نخستین بار در روزهای پایانی سال ۱۳۹۱ شمسی با اشاره به داغ شدن موضوع مذاکره گفتند:

اخیراً آمریکایی‌ها باز مسئله مذاکره را پیش کشیدند، تکرار می‌کنند که آمریکا آماده است با ایران مذاکره مستقیم بکند؛ این تازگی ندارد. مسئله مذاکره را آمریکایی‌ها در هر مقطعی تکرار کرده‌اند می‌خواهند به دنیا اعلام کنند که ما حُسن نیت داریم. نه، ما حُسن نیتی مشاهده نمی‌کنیم. (www.khamenei.ir، دیدار با فرماندهان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱/۱۱/۱۹)

این درحالی است که ایشان در نخستین دیدار رسمی با اعضای دولت یازدهم با تبیین لزوم شناسایی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های درون‌زای کشور، به بازخوانی تلاش دشمنان خارجی برای تضعیف جمهوری اسلامی ایران طی سی و چند سال گذشته پرداخته و همزمان با مطرح شدن موضوع مذاکره با آمریکا می‌گویند:

نمی‌گوییم از اینها (ظرفیت‌های خارجی) استفاده نکنید، اما می‌گوییم اطمینان نکنید، اعتماد نکنید، چشم به آنجا ندوزید، چشم به داخل بدوزید. (www.khamenei.ir، ۱۳۹۲/۰۶/۰۶)

می‌توان گفت اعتماد، «فرضی شناختی» است که کنشگران فردی یا جمعی در تعامل با

دیگران به کار می‌بندند. این فرض شناختی، با ترجیحات و تمایلات رفتاری دیگران از لحاظ آمادگی آنها برای کمک، همکاری و پرهیز از اقدامات خودخواهانه، فرصت‌طلبانه و خصمانه ارتباط دارد. همان طور که آورده شد، ادعای بی‌اعتمادی در طرف آمریکایی نیز نسبت به جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. بر این اساس آیت‌الله خامنه‌ای، دولت استکباری و به ویژه ایالات متحده را «دولت فریبکار» و اهل خدعه می‌داند؛ لذا آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند:

تا وقتی دولت آمریکا روش خود را، سیاست‌های خود را، مثل این سی سال علیه ما ادامه دهد، ما همان آدم سی سال قبل، همان ملت این سی سال هستیم. ملت ما از اینکه باز هم شما شعار بدهید که «مذاکره و فشار»، ما با ایران مذاکره می‌کنیم، در عین حال فشار هم وارد می‌آوریم - هم تهدید، هم تطمیع - بدش می‌آید. این جور با ملت ما نمی‌شود حرف زد ... شما تغییر کنید، ما هم رفتارمان تغییر خواهد کرد. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۸/۰۱/۰۱)

البته بی‌اعتمادی و عدم اطمینان مسئله‌ای دو سویه میان دولتمردان هر دو کشور بوده که ریشه در فهم طرفین از یکدیگر دارد. به نحوی که این مفهوم مشترک در کلام مقامات آمریکایی نیز شنیده می‌شود.

۲. دشمن ایران و اسلام

ضروری است با رجوع به بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و بازخوانی بخشی از اقدامات دولت ایالات متحده علیه استقلال و آزادی جمهوری اسلامی ایران، انگیزه‌ها و نشانه‌های بی‌اعتمادی ایشان نسبت به دولت آمریکا را بیان نمود. پیشینه رفتاری دولت آمریکا در مواجهه با جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل قابل بیان است:

از بهمن ۱۳۵۷ تا شهریور ۱۳۵۹ شمسی

- حمایت از تجزیه‌طلبان و گروه‌های تروریستی در مرزهای ایران.

- عملیات چنگال عقاب^۱ در صحرای طیس. (۲۴ آوریل ۱۹۸۰)

- طراحی و پشتیبانی از کودتای نقاب در پایگاه هوایی نوژه. (۱۱ ژوئیه ۱۹۸۰)

- تصرف و حبس دارائی‌ها و اجناس ایران در خاک آمریکا و اروپا.

---

1. Operation Eagle Claw.

– وضع و تشدید تحریم‌های اقتصادی بر ایران.

از شهریور ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ شمسی

– نشان دادن چراغ سبز به صدام با هدف فروپاشی جمهوری اسلامی از طریق فشار نظامی.
– حمایت مستقیم و غیر مستقیم از دولت بعثی عراق در جنگ ۸ ساله علیه ایران.

(A National Security Directive, 2006)

در نوامبر ۱۹۸۳ آمریکا در بیانیه‌ای اعلام کرد که «دولت آمریکا هر آنچه لازم و از نظر قانون، موجه است را انجام می‌دهد تا عراق در جنگ با ایران مغلوب نشود». همچنین نشریه فارین پالیسی (August 2013) در گزارشی اختصاصی با استناد به اسناد سازمان اطلاعات مرکزی آمریکا (سیا) نوشته است آمریکا از حملات شیمیایی عراق به ایران مطلع بوده و حتی با دادن تصاویر ماهواره‌ای به «صدام حسین» در این حملات کمک می‌کرده است. این گزارش همچنین نشان می‌دهد واشنگتن در جریان عملیات ایران برای فتح بصره که به اذعان آژانس‌های اطلاعاتی آمریکا در صورت موفقیت می‌توانست به فروپاشی ارتش عراق بیانجامد، چطور به کمک عراقی‌ها آمد.

– انهدام هواپیمای مسافربری ایران^۱

در آخر جنگ، هواپیمای مسافربری ما را در آسمان خلیج فارس افسر آمریکائی با موشکی که از ناو جنگی شلیک کرد، ساقط کرد. قریب سیصد نفر مسافر در این هواپیما بودند که همه‌شان کشته شدند. بعد به جای اینکه آن افسر توبیخ شود، رئیس‌جمهور وقت آمریکا به آن افسر پاداش و مدال داد.

از ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۸ شمسی

– سرمایه‌گذاری و حمایت از جریان‌های فکری – فرهنگی ضد ایران. (www.khamenei.ir)
بیانات، ۱۳۹۰/۳/۲۳

– حمایت از جریان‌های سیاسی معارض جمهوری اسلامی ایران در ۱۸ تیر ۱۳۷۸.
(www.khamenei.ir)، بیانات، ۱۳۷۸/۰۴/۲۱

می‌توان گفت حمایت از گروه‌های اپوزیسیون دولت هدف، همواره یکی از سیاست‌های

۱. پرواز مسافربری، بندرعباس – دبی، به شناسه IR 655، مورخ ۳ ژوئیه ۱۹۸۸ میلادی.

دولت‌ها در پیشبرد منافع ملی خویش بوده است. آمریکا نیز به امید کمک‌های گروه‌های اپوزیسیون ایرانی داخل و خارج از کشور برای تغییر رفتار ایران، بر روی آنان برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری نموده بود. (Nafisi, 2007)

- سازماندهی جریان‌های تجزیه‌طلب در مرزهای غربی و شرقی ایران^۱
گزارش ویکی لیکس مربوط به ملاقات «میر داگان» رئیس وقت سازمان جاسوسی اسرائیل (موساد) و «نیکلاس برنز» معاون وزیر امور خارجه آمریکا در دولت بوش، بیان می‌کند که داگان راه مقابله با ایران را ناآرامی‌های قومی و در پی آن، تجزیه خاک ایران اعلام می‌دارد. وی در این گفتگو تأکید ویژه‌ای بر گروه‌های مسلح تجزیه‌طلب کرد که تنها نمونه خارجی آن گروهک تروریستی پژاک است. داگان در این گفتگو تصریح می‌کند که گروه‌های فوق، آماده روی آوردن به خشونت و حرکات تروریستی هستند.^۲

۱۳۷۸ تا ۱۳۸۸ شمسی

- تشدید فشارهای بین‌المللی بر جمهوری اسلامی ایران
در این راستا می‌توان از تداوم فشارهای دولت آمریکا بر علیه ایران در خصوص وضعیت دموکراسی و حقوق بشر در ایران (United Nations Report, 2008) تلاش‌های خرابکارانه برای متوقف‌سازی برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز ایران، اعمال تحریم‌های^۳ شدید پولی، مالی و تجاری بر اقتصاد و معیشت ایرانیان نام برد. آمریکا از اواخر دولت بوش با اتخاذ راهبرد معروف هویج و چماق و از ابتدای دولت اوباما با اتخاذ راهبرد بازدارندگی با رویکرد مهار و سازش به دنبال طراحی و پیاده‌سازی تهدیدات ترکیبی و هوشمند علیه ایران بوده است که به اذعان نخبگان دو کشور، علی‌رغم هزینه حداکثری و نتایج حداقلی برای آمریکا، نقشی مؤثر در بی‌اعتمادی ایرانیان به دولتمردان آمریکایی داشته است. (Pollack & Takeyh, 2011: 34)

۱. برگزاری همایش «ایران ناشناخته: موردی دیگر برای فدرالیسم» به منظور شناسایی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های گروه‌های قومی و مذهبی ایران. (۱ - ۳۲۰۰۶، Leedn)
۲. ویکی لیکس، مجموعه‌ای از اسناد مربوط به سفارت‌های آمریکا در ترکیه و عراق.
۳. تحریم‌های اقتصادی آمریکا علیه ایران را می‌توان به ۵ دوره اصلی تسخیر سفارت آمریکا (۱۹۸۱ - ۱۹۷۹)، دوره جنگ ایران و عراق (۱۹۸۸ - ۱۹۸۱)، دوره بازسازی (۱۹۹۲ - ۱۹۸۹)، دوره کلینتون با مهار دوجانبه (۲۰۰۱ - ۱۹۹۳) و پس از واقعه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تقسیم‌بندی نمود.

در این راستا تهدید همه‌جانبه را در قبال جمهوری اسلامی ایران پیگیری می‌کند، اعم از تهدید معتبر نظامی، استمرار و تشدید تحریم اقتصادی، استمرار فشار سیاسی و حقوقی و نیز دعوت به مذاکره را مقابل ایران در دستور کار قرار داده است.

۳. عدم وفای به عهد (نقض پیمان)

آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند:

این سی سال، تجربه پیدا کرده‌ایم. گاهی به روی ما لبخند زدند. فریب لبخند دشمن را، فریب وعده‌های دروغ دشمن را نخوریم. جبهه قدرت مادی‌ای که امروز بر دنیا مسلط است، راحت عهد می‌شکند. بدون هیچ دغدغه‌ای عهدشکنی می‌کنند، زیر قولشان می‌زنند، راحت دروغ می‌گویند. (www.khamenei.ir، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴)

نقش دولتمردان آمریکایی در شکست مذاکرات هسته‌ای ۲۰۰۵ - ۲۰۰۳ طرف‌های اروپایی با ایران (BBC News, 2013/ July /04) و کارشکنی مقامات آمریکایی در قبال ایران مذاکرات استانبول در اردیبهشت ۱۳۸۹ نمونه‌هایی از عهدشکنی طرف آمریکایی است. لذا آیت‌الله خامنه‌ای رهبری انقلاب اسلامی ایران می‌گوید:

مذاکره برای اثبات حُسن نیت است. شما (آمریکا) ده تا کار انجام می‌دهید که حاکی از سوء نیت است، آن وقت به زبان می‌گویید مذاکره؟! ... مذاکره با آمریکا مشکلی را حل نمی‌کند؛ کجا اینها به وعده‌های خودشان عمل کردند؟

ایشان با یادآوری سوابق شصت ساله رابطه ایران - آمریکا معتقدند:

هر بار مسئولین ایرانی به دولت آمریکا اعتماد کردند ضربه خوردند. قبل از انقلاب، اعتماد و تمایل دکتر مصدق به آمریکایی‌ها، منجر شد به وقوع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و بعد از انقلاب هم خوش‌بینی و اعتماد مسئولین در برهه‌ای به سیاست دولت آمریکا، منجر به قرار دادن ایران در محور شرارت شد. (www.khamenei.ir، در دیدار با فرماندهان نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱/۱۱/۱۹)

۴. سوء نیت، سوء استفاده، نگاه استکباری و فرصت‌طلبی در مذاکره

همچنین بی‌اعتمادی نسبت به اقدامات گذشته آمریکایی‌ها موجب بدبینی و بی‌اعتمادی

آیت‌الله خامنه‌ای نسبت به اهداف آمریکایی‌ها از مذاکره با ایران گردیده است. در واقع از منظر ایشان، دولت آمریکا به مثابه رأس نظام سلطه، همیشه با نگاهی برتری طلبانه، بالا به پایین، طلبکار، محاکمه‌گر و نه بر اساس احترام متقابل و موضع برابر وارد عرصه مذاکره با همه کشورها من جمله ایران می‌شود.

در مورد اهداف آمریکا از مذاکره با ایران، ایشان معتقدند، این کشور، چهار هدف را از طرح مذاکره دنبال می‌کند:

مانور تبلیغاتی به منظوره تحقق منافع و راهبردهای منطقه‌ای و بین‌المللی خود.

(www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۰۱/۰۱)

جبران شکست سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا حداقل با کشاندن ایران پای میز مذاکره و اعلام حُسن نیت آمریکا. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۰۱/۰۱)
شرطی‌سازی جامعه ایران بر روی مذاکره با وعده رفع تحریم‌ها به منظور خسته کردن ملت و ایجاد دوقطبی میان مردم و حاکمیت. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۱/۱۱/۲۸)

مذاکره به منظور عقب‌نشینی ایران، نه حل مسائل فی ما بین دو دولت.

رهبری انقلاب ایران هدف از گفتگو را دستیابی به یک راه حل منطقی می‌دانند، اما متذکر می‌شوند شواهد تجربی در قبال آمریکایی‌ها نشان داده که هدف آنان از گفتگو پذیرش یک سویه نظراتشان توسط طرف مقابل است، لذا می‌گویند:

ما همیشه اعلام کردیم و گفتیم که این، گفتگو نیست؛ این، تحمیل است و ایران زیر بار تحمیل نمی‌رود. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۰۱/۰۱)

۵. متأثر و پاسخگوی لابی صهیونیستی

بعد دیگر تقابل و بی‌اعتمادی رهبری انقلاب اسلامی ایران به دولت آمریکا حمایت بی‌قید و شرط دولتمردان آمریکا از رژیم صهیونیست است که حتی با جنایت‌های آشکار آن از قبیل ماجرای غزه متوقف نشده است. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۷/۱۲/۱۴) از این منظرگاه، خود دولت‌های آمریکا نیز به صهیونیست‌ها وابسته هستند، به نحوی که منجر به اسارت و سلب آزادی و استقلال مردم آمریکا گردیده است. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۱/۰۸/۱۰)
حضرت آیت‌الله خامنه‌ای بارها ضمن بیان جنایات رژیم صهیونیستی، آن را جریانی می‌داند

که «براساس ظلم، آدم‌کشی، دروغ، فریب، سفاکی، قتل عام و پشت‌پازدن به ارزش‌های انسانی به وجود آمد و مهاجمان صهیونیست به دنبال قربانی شدن حقوق یک ملت، وارد فلسطین اشغالی شدند». بر این اساس، ایشان رسماً اعلام می‌دارند: «جمهوری اسلامی ایران بر خلاف دولت‌های دیگر و بدون ترس از آمریکا حرف حق را با صراحت و به روشنی بیان می‌کند و بر بطلان رژیم صهیونیستی و حقانیت ملت فلسطین تأکید می‌ورزد». در مقابل، در چارچوب حمایت از مستضعفین «حاضر نیست وجود ملت فلسطین که امروز رنج آوارگی را تحمل می‌کند منکر شود». (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۷۵/۱۰/۰۴)

لذا با عطف توجه به جایگاه لابی صهیونیستی در حاکمیت آمریکا، این جریان به عنوان عاملی مداخله‌گر در روند رابطه ایران و آمریکا حضور فعال و مؤثر دارد که می‌توان به لابی‌هایی مانند لابی آپیک^۱ اشاره نمود.

زنجیره سلبی گفتمان

در این بخش، ابتدا لازم است که در یک فرآیند غیریت‌سازی، زنجیره نفی‌های گفتمان مورد بحث را در زمینه مفهوم استکبارستیزی تدوین و بررسی نماییم. در این زمینه آیت‌الله خامنه‌ای با تذکر نسبت به مسیر امروز تاریخ، آن را مسیر ظلم، مسیر سلطه‌گری و سلطه‌پذیری دانسته که یک عده در دنیا سلطه‌گرند، یک عده در دنیا سلطه‌پذیرند (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۱/۱۰/۱۹) به نحوی که براساس اصل استکبارستیزی، زنجیره نفی‌ها شامل نفی سلطه‌پذیری (وابستگی) و نفی سلطه‌جویی (استکبار)، نفی رژیم صهیونیستی و متحدان و حامیان، نفی بی‌عدالتی را می‌توان شناسایی کرد.

۱. نفی سلطه‌پذیری

یکی دیگر از مفاهیمی که در روابط بین‌الملل وجود داشته و مورد نفی گفتمان کلان امام خمینی علیه السلام بوده و درگفتمان آیت‌الله خامنه‌ای نیز موجود است، ذیل مفهومی کلان با عنوان «نفی سبیل» قابل ارزیابی است و آن «وابستگی»، «سلطه‌پذیری» و «ظلم‌پذیری» می‌باشد. از این منظر وابستگی نتایج منفی چون: اتکا به بیگانگان، بزرگ شمردن قدرت‌های بزرگ و

---

1. AIPAC.

تداوم وابستگی و استمرار سلطه‌طلبی جریان استکبار را در پی خواهد داشت. در این زمینه آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید:

نفی استثمار، نفی سلطه‌پذیری، نفی تحقیر ملت‌ها از جانب قدرت‌های سیاسی دنیا، نفی وابستگی سیاسی، نفی نفوذ و دخالت قدرت‌های مسلط و نفی سکولاریسم اخلاقی و اباحی‌گری، نفی‌های قطعی جمهوری اسلامی ایران هستند. (www.kamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴)

همچنین ایشان در اعتراض به این روند ظالمانه می‌گویند:

ظلم بارزی که امروز بر مجموعه بشریت دارد می‌رود، مشهود همه است. ظلم قدرت‌های مسلط بر ملت‌هایی که دستشان از امکانات دفاعی خالی است، جلوی چشم همه است؛ این را مشاهده می‌کنید! این وضع دنیا است. حتی در کشورهای پیشرفته هم همین جور است. امروز همین مسائل اقتصادی دنیا را که نگاه کنید، می‌بینید وضع همین گونه است. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۱/۰۳/۲۹)

۲. نفی سلطه‌طلبی

در این گفتمان دو انگاری مستضعفین / مستکبرین مطرح و سلطه جویی بر دیگران نفی می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رهبر و حافظ جمهوری اسلامی ایران «شعار نه شرقی، نه غربی را شعار رد و نفی استکبار و مستکبران و شعار استقلال ملت ایران» اعلام می‌دارند. (www.khamenei.ir، در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی ۱۳۹۱/۰۳/۲۹) همچنین ایشان با فهمی موسع از رویکرد سلطه‌جویی در جهان امروز هشدار می‌دهند که: «عمده موضوع‌هایی که قدرت‌های سلطه‌گر در نظام سلطه جهانی برای حفظ این رابطه سلطه‌گر و سلطه‌پذیر رویش تکیه می‌کنند، سه موضوع است: سلطه فرهنگی، سلطه اقتصادی، سلطه علمی» (Khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۳/۰۴/۰۱) می‌باشد. همچنین در قرآن کریم نشانه‌هایی برای سلطه‌جویان ذکر شده است: برتری جویی و خود بزرگ‌بینی، تفرقه‌افکنی در میان مردم، سرکوب بی‌رحمانه و کشتار مخالفان، ترویج فساد، تحقیر و توهین مردم. (آجیلی، ۱۳۸۹) این نفی سلطه‌جویی در قانون اساسی جمهوری اسلامی نیز تصریح شده تا ملاک عمل قرار گیرد، به نحوی که مطابق اصل سوم قانون اساسی، جمهوری اسلامی

نظامی مردم‌سالار دینی است که موظف به «طرده کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب و محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی» می‌باشد.

۳. نفی رژیم صهیونیستی، متحدین و حامیانش

از زمان شروع مبارزات سیاسی امام خمینی علیه السلام در رژیم گذشته، مسئله اسرائیل و لزوم مبارزه با آن به عنوان یکی از عناصر هویتی و مشخصه‌های اصلی گفتمان امام و رهبری به شمار می‌آید. به عبارت دیگر، اسرائیل به مثابه نماد ظلم، فساد، جنایت، نژادپرستی، کفر و الحاد، سلطه و تجاوز به مسلمین، غضب و اشغال، ضد بشریت، ضد اسلام و مسلمانان و ... تلقی می‌شود. بنابراین، نفی موجودیت و عدم شناسایی اسرائیل و لزوم مبارزه با آن در تمام سیاست‌ها که شامل موجودیت ناقص گروه‌های فشار و لابی‌های مختلف می‌شود به معنای نفی و مبارزه با مفاهیمی است که از منظر گفتمان رهبری انقلاب نه تنها می‌بایست نفی شوند بلکه مبارزه با آن ضروری شمرده می‌شود. ایشان در این زمینه می‌فرمایند:

تا امروز صهیونیست‌ها و حامیانشان و در رأس همه آمریکا، ابتکار عمل را در دادن شعارهای سازش و عموماً در جهت تحکیم تصرف غاصبانه فلسطین در دست داشته و حریف‌های خود را تا هر جا توانسته‌اند، به دنبال خویش کشانده‌اند. ما دولت‌های مسلمان، در راه نجات فلسطین باید به کشورهای خط مقدم، کمک‌های جدی‌تری می‌کردیم. (www.khamenei.ir)، هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی، ۱۳۷۶/۰۹/۱۸

مقام معظم رهبری ضمن رد هرگونه همکاری و حمایت کشورهای مسلمان با این کشور با رد حمایت‌های صورت گرفته از آمریکا از این رژیم جعلی می‌فرمایند:

رژیم آمریکا امروز در دنیا حق خود می‌داند که با ملت‌ها و دولت‌ها با زبان زور حرف بزند...؛ در مقام عمل، از رژیم غاصب اسرائیل در مقابل دنیای اسلام و دنیای عرب بی‌دریغ حمایت می‌کند و در صدد توسعه نفوذ خود است. این پدیده نفرت‌انگیزی در دنیاست؛ لذا آمریکا امروز در دنیا روزبه‌روز منفورتر می‌شود. (همان)

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، هر گونه مذاکره‌ای که براساس اعتراف به وجود این رژیم باشد را نامشروع و ناپایدار می‌داند. (www.khamenei.ir)، سالگرد ارتحال امام، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴

این سیاست و آگاهی‌بخشی به عنوان یک رسالت توسط جمهوری اسلامی ایران به نوعی باعث اعتمادزدایی از سیاست‌های آمریکا به عنوان رأس نظام سلطه و حامی درجه یک رژیم صهیونیستی در منطقه و جهان می‌شود.

۴. نفی بی‌عدالتی در روابط بین‌الملل

اهمیت مفهوم عدالت در این منظومه به گونه‌ای است که تمام انگاره‌هایی که ذیل نفی ظلم، نفی تبعیض، نفی انحصارگرایی، نفی استکبار، استثمار و ... مطرح شده با راهکار تحقق نظام و مناسبات عادلانه در جهان برطرف می‌شوند. از این منظر، اگر نظم حاکم بر جهان، رفتار دولت‌ها، مناسبات بین‌المللی، رژیم‌های بین‌المللی و قواعد و حقوق بین‌المللی بر مبنای عدالت، استوار و تنظیم شوند، حقوق، منافع، اهداف و نیازهای مشروع همه دولت‌ها و ملت‌ها، استیفاء صلح، امنیت و توسعه همه جانبه و پایدار در روابط بین‌المللی محقق می‌شوند. در نقطه مقابل آن، وضعیت موجود روابط بین‌الملل قرار دارد که چون بر مبنای بی‌عدالتی است شاهد به خطر افتادن صلح، امنیت و توسعه نامتوازن شده است. مقام معظم رهبری ضمن بیان وضعیت کنونی نظام بین‌المللی، بر ضرورت ارائه الگو اشاره دارند و در این زمینه می‌فرمایند:

امروز در سرتاسر دنیا، میلیاردها انسان زیر فشار سنگین ظلم و بی‌عدالتی قدرت‌های بزرگ دست و پا می‌زنند. آنها یک نمونه احتیاج دارند و یک الگو می‌خواهند و شما می‌خواهید آن الگو را نشان دهید. بار بسیار سنگین و کار بزرگی است! البته راه عملی وجود دارد، این راه پیمودنی است و ما تا امروز پیموده ایم و به فضل الهی و ... این راه را تا آخرین مرحله با موفقیت خواهیم رفت و به ملت‌ها و مستضعفان و جویندگان حق، راه و سرمنز را نشان خواهیم داد. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۶۸/۱۲/۱۰)

در واقع اهمیت برپایی عدالت و همچنین مبارزه و نفی بی‌عدالتی در روابط بین‌الملل تا جایی است که آیت‌الله خامنه‌ای، اساساً دیپلماسی مورد هدف و نظر این گفتمان را «دیپلماسی عدالت‌محور» عنوان می‌کند.

زنجیره ایجابی گفتمان

آیت‌الله خامنه‌ای در چارچوب مکتب الهی - سیاسی اسلام اساس مسئله برای ملت را در

درجه اول، عبارت از همین استقلال و آزادی می‌دانند، البته معتقدند بهای کسب استقلال و آزادی سنگین است، زحمت و مشکلات دارد. (www.khamenei.ir)، خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۶۸/۱۱/۲۰) در واقع مردم و رهبران سیاسی - مذهبی، انقلاب اسلامی را حامل دو آرمان بنیادین استقلال و آزادی در عرصه سیاست خارجی می‌دانستند. اما در کنار آن می‌توان به اهمیت لزوم مبارزه با استکبار، لزوم پرچمداری جبهه مقاومت در جبهه نظام ضد سلطه، لزوم الگو بودن ایران در میان ملت‌های مسلمان و مستضعف، لزوم هوشیاری ایران و نرمش قهرمانانه و همچنین لزوم بازسازی چهره ایران در افکار عمومی پس از موج ایران‌هراسی و لزوم الگو بودن ایران در جبهه ضدسلطه اشاره کرد. در ادامه به توضیح کوتاه هر یک از موارد فوق و جایگاه آن در گفتمان رهبری اشاره خواهیم کرد.

۱. استقلال

یکی از عناصر مهم زنجیره اثبات گفتمانی، کسب و حفظ استقلال سیاسی، اقتصادی، علمی و فرهنگی جامعه اسلامی است. به نحوی که آیت‌الله خامنه‌ای یکی از الزامات پیشرفت را حفظ استقلال کشور اعلام می‌نماید و می‌گوید:

هر الگوی پیشرفتی بایستی تضمین کننده استقلال کشور باشد؛ این باید به عنوان یک شاخص به حساب بیاید. هر الگویی از الگوهای طراحی شونده برای پیشرفت که کشور را وابسته کند، دلیل کند و دنباله‌رو کشورهای مقتدر و دارای قدرت سیاسی و نظامی و اقتصادی بکند، مردود است. یعنی استقلال، یکی از الزامات حتمی مدل پیشرفت در دهه پیشرفت و توسعه است. پیشرفت ظاهری - با وابسته شدن در سیاست و اقتصاد و غیره - پیشرفت محسوب نمی‌شود. (www.khamenei.ir/بیانات، ۱۳۸۸/۰۲/۲۷)

لذا ایشان فرآیندهایی چون جهانی شدن را نیز ابزارهای استکباری و آمریکائی، به معنای تبدیل شدن به یک پیچ و مهره‌ای در ماشین سرمایه‌داری می‌دانند. البته در این منظومه گفتمانی تأکید بر استقلال، مانع از برقراری روابط با سایر جوامع و حکومت‌ها براساس احترام متقابل و هم زیستی مسالمت آمیز نیست. (آجیلی، ۱۳۸۹: ۱۴۹) تأکید بر این استقلال و حفظ همه جانبه آن خود می‌تواند منجر به تبدیل شدن جمهوری اسلامی ایران به عنوان الگو در بین کشورهای اسلامی و جهان سوم باشد.

۲. آزادی

آزادی که در شعارهای اصلی انقلاب اسلامی نیز گنجانده شده، دال شناوری است که پس از تثبیت معنا در گفتمان استکبارستیزی قید مشروع بودن را می‌بایست به آن اضافه کرد. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ضمن اشاره به اهمیت آزادی معتقدند که «آزادی اگر از دست برود، فاجعه است {اما همچنین تأکید دارند} ... اگر فرهنگ و ادب آزادی را هم نشناسیم باز فاجعه خواهد شد». (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹) به عبارت دیگر سلطه‌جویی و اباحه‌گری از یک سو و سلطه‌پذیری و وابستگی از سوی دیگر مورد نفی قرار می‌گیرد و به جای آن مفهوم «آزادی مشروع» در حوزه داخلی و خارجی جایگزین و اثبات می‌شود. لذا هرچند آزادی محترم است، اما آزادی محدودیت‌های ارزشی و قانونی خود را دارد؛ یعنی به اسم آزادی، نه می‌توان بر دیگری یا دیگران استیلا یافت نه تحت استیلا کسی یا کسانی قرار گرفت.

در این گفتمان، استقلال و آزادی در عین اینکه به یکدیگر مرتبط هستند در ارتباط با جمهوری اسلامی معنا پیدا می‌کنند. استقلال بدون وجود آزادی که همان ظهور اراده ملی و پشتوانه ملی است، دوام نمی‌یابد و آزادی نیز بدون وجود استقلال، منجر به وابستگی و استحاله در نظام بین‌الملل خواهد شد. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۷۹/۱۲/۰۹) چراکه از اهداف ملت ایران در انقلاب اسلامی این بود که بتواند در سایه اسلام، استقلال و آزادی به دست بیاورد. لذا مفهوم استقلال و آزادی در چارچوب شعار «نه شرقی، نه غربی» به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران هویت انقلابی و دینی بخشیده است.

۳. لزوم هوشیاری و نرمش قهرمانانه

رهبر انقلاب با تأکید بر ضرورت آگاهی در رسیدن به اهداف تمدن اسلامی و منافع کشور از مفهوم نرمش قهرمانانه برای جهت‌دهی به دیپلماسی موفق استفاده کرده و هرگونه دست‌یابی به منافع کوتاه مدت (منافع ملی) و منافع بلند مدت (مصالح تمدن اسلامی) را در نگاه و فهم دقیق به آن می‌دانند. ایشان در این رابطه می‌فرمایند:

نرمش قهرمانانه به معنای مانور هنرمندانه برای دست یافتن به مقصود است؛ به معنای این است که سالک راه خدا - در هر نوع سلوکی - به سمت آرمان‌های گوناگون و متنوع اسلامی که حرکت می‌کند، به هر شکلی و به هر نحوی هست،

باید از شیوه‌های متنوع استفاده کند برای رسیدن به مقصود. و مَنْ يُؤَلِّمُ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ؛ هرگونه حرکتی - چه حرکت به جلو، چه حرکت به عقب - مثل میدان رزم نظامی، باید به دنبال رسیدن به اهداف از پیش تعیین شده باشد. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۰۶/۲۶)

ایشان در جایی دیگر می‌فرمایند:

ما مخالف با حرکت‌های صحیح و منطقی دیپلماسی هم نیستیم؛ چه در عالم دیپلماسی، چه در عالم سیاست‌های داخلی. بنده معتقد به همان چیزی هستم که سال‌ها پیش اسم‌گذاری شد «نرمش قهرمانانه»؛ نرمش در یک جاهایی بسیار لازم است. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۹۲/۰۴/۱۶)

بنابراین از این منظر، «نرمش قهرمانانه» امری بدیع و یا بدعت تلقی نمی‌گردد؛ اما با توجه به شرایط بین‌الملل و تلاش نظام سلطه برای ضربه زدن به ایران اسلامی به بهانه‌هایی چون پرونده هسته‌ای، این رویکرد نیز به مثابه پویایی دیپلماتیک و روندی اصلاحی در سیاست‌گذاری خارجی جمهوری اسلامی تفسیر می‌گردد که در آن صورت هم شاهد تأمین حداکثری منافع ملی و هم شاهد تعادلی میان واقع‌بینی و آرمان‌گرایی خواهیم بود.

۴. تنویر و آگاهی بخشی افکار عمومی (مقابله با ایران هراسی)

ایشان ترویج اسلام‌هراسی و همچنین ایران‌هراسی را دو راه کار استکبار و در رأس آن امریکا برای جلوگیری از اتحاد و انسجام دنیای اسلامی ارزیابی و تأکید کردند:

دولت امریکا در دوره رئیس‌جمهور قبلی، تلاش‌های زیادی بر ضد دنیای اسلام و همچنین بر ضد ایران انجام داد و دولت فعلی امریکا هم با وجود سخنان و پیام‌های به ظاهر دوستانه، همان سیاست اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی را دنبال می‌کند. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۸/۰۶/۲۹)

رهبر انقلاب اسلامی با اشاره به ادعای آمریکایی‌ها مبنی بر خطر موشک‌های ایرانی، خاطرنشان کردند:

این ادعا، تهمتی است که در چارچوب سیاست ایران‌هراسی مطرح می‌شود،

درحالی‌که جمهوری اسلامی ایران در سی سال گذشته، به هیچ کشوری حمله نکرده است و سیاست ایران نیز در تعامل با کشورهای اسلامی و همسایگان خود، برادرانه و دوستانه و در تعامل با کشورهای که تعرضی به جمهوری اسلامی ندارند، تعامل صحیح، معقول و منطقی است. (همان)

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای ادعای تلاش ایران برای تولید سلاح هسته‌ای را یکی دیگر از تهمت‌های دروغ و ناروا بر ضد نظام اسلامی برشمردند و می‌فرمایند:

جمهوری اسلامی ایران براساس عقیده اسلامی و به صورت مبنایی تولید سلاح هسته‌ای و استفاده از آن را ممنوع می‌داند و بر این عقیده خود ایستاده است و این مطلب را مسئولان امریکایی نیز می‌دانند. (همان)

در واقع، به راه انداختن موج ایران‌هراسی خود به دلیل ایستادگی در مقابل استکبار جهانی است.

۵. جمهوری اسلامی ایران؛ به مثابه دولت «سرمشق»

ماهیت فراملی انقلاب اسلامی که به صدور ارزش‌ها و آرمان‌های مدنظر جمهوری اسلامی تأکید دارد، باعث شده تا الگوپردازی و ارائه دولت سرمشق از اصول و ارکان سیاست خارجی جمهوری اسلامی باشد. الگویی برای نهضت‌های آزادی‌بخش و جنبش‌های انقلابی، کشورهای اسلامی و همچنین کشورهای جهان سوم. دولت سرمشق از دال‌هایی است که در گفتمان کلان امام خمینی علیه‌السلام و آیت‌الله خامنه‌ای وجود دارد. امام خمینی علیه‌السلام در این زمینه می‌فرمایند:

ما می‌خواهیم یک الگویی از اسلام در عالم، ولو یک الگوی ناقص باشد، نشان بدهیم که همه عقلای عالم، در همه ملت‌های مظلوم بفهمند که اسلام چی آورده و می‌خواهد چه بکند در دنیا ... (امام خمینی، ۱۳۶۹: ۱۸ / ۱۳۲ - ۱۲۶)

مقام معظم رهبری نیز به مانند امام خمینی علیه‌السلام بر الگو بودن ایران در میان کشورهای مسلمان و همچنین کشورهای ضد سلطه تأکید دارند. ایشان در رابطه با این الگو بودن می‌فرمایند:

ملت ایران با افراشتن پرچم اسلام، دینداری را به فضای زندگی مردم همه عالم برگرداند. این یک واقعیتی است. ما برای اسلام قیام کردیم؛ پرچم اسلام را بلند کردیم؛ اما حتی در کشورهایی که دین آنها غیر اسلام است، این معجزه را ملت

ایران آفرید و این انقلاب با نام اسلام، با نام مبارک قرآن، توانست برای اکثر ملت‌های عالم الگو شود. (www.khamenei.ir، بیانات، ۱۳۸۷/۰۲/۱۹)

بنابراین، ایشان لازم می‌دانند که نظام جمهوری اسلامی ایران در همه ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دینی به مثابه دولت سرمشق، طلایه‌دار، پرچمدار، رهبر و الهام‌بخش در جهان اسلام، جبهه ضد سلطه، ضد استکبار و جبهه مقاومت معرفی، تثبیت و تداوم یابد.

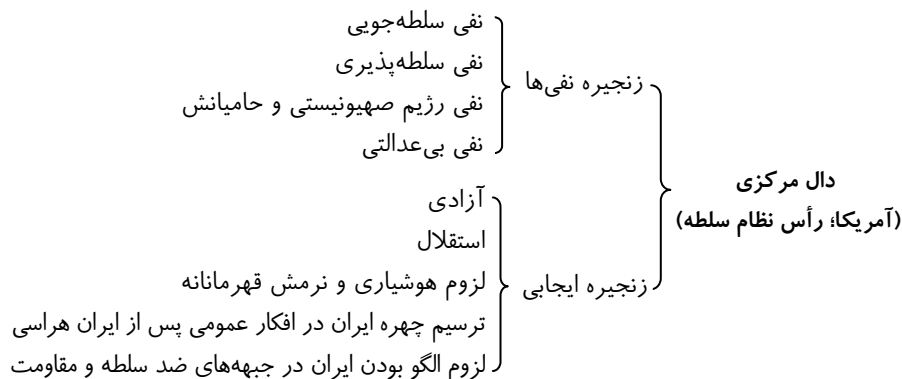
نتیجه

در این مقاله تلاش داشتیم تا با بهره‌گیری از تحلیل گفتمان به عنوان چارچوب تئوریک و روش به صورت‌بندی گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای در باب سیاست خارجی بپردازیم. در گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای، ضدیت با نظام سلطه که امریکا در رأس آن به عنوان دال مرکزی یک خرده گفتمان قرار دارد. تلاش کردیم دقایق گفتمانی این خرده گفتمان مانند بی‌اعتمادی، دشمنی با اسلام و ایران، سوء استفاده در مذاکره و تأثیرپذیری از لابی صهیونیستی را توضیح داده و همچنین با تشریح زنجیره‌های نفی و اثبات آن مانند نفی سلطه‌پذیری و سلطه‌گری، نفی بی‌عدالتی، استقلال، آزادی، تنویر افکار عمومی و الگو بودن ایران به عنوان سرمشق دولت‌ها و ملت‌های دیگر در جبهه ضد سلطه و مقاومت به هدف مقاله نزدیک شویم.

در این گفتمان، ایران به عنوان کشوری که عدالت گسترده و استقرار نظم مطلوب در نظام بین‌الملل در دو بُعد اثباتی و سلبی، یعنی واسازی و شالوده شکنی نظم بین‌المللی موجود و همچنین برقراری نظم و نظام جهانی عادلانه را دنبال می‌کند، نمی‌تواند به امریکا به عنوان کشوری که در رأس نظام سلطه است اعتماد کند. بنابراین اگرچه آیت‌الله خامنه‌ای بر سیاست تعامل‌گرایی با دنیا بر اساس دیپلماسی مبتنی بر نرمش قهرمانانه تأکید دارند ولی در رابطه با مواجهه با کشور آمریکا به عنوان راس نظام سلطه، نفی هر گونه اعتماد به این کشور را همیشه مورد اشاره و تأکید قرار داده‌اند.

نمودار زیر شمایی کلی از گفتمان مورد نظر و مطرح در این مقاله ارائه می‌دهد:

زنجیره نفی و ایجاب خرده گفتمان آیت‌الله خامنه‌ای (در حوزه رابطه ایران و آمریکا)

منابع و مأخذ

۱. آجیلی هادی، ۱۳۸۹، صورت‌بندی گفتمان اسلامی در روابط بین‌الملل، تهران، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
۲. امام خمینی، سید روح‌الله، ۱۳۶۹، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای امام خمینی، تهران، وزارت ارشاد اسلامی.
۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۸.
4. A National Security Directive, 2006, [NSDD 114] states that the US will do whatever was necessary and legal to prevent Iraq from losing its war with Iran: Studies in international strategic issues, Volume 9.
5. BBC News-Iran and a nuclear bomb: (IN) interview with Jack Straw by Melanie Phillip, (2013/July/04)
6. Cooper, Christian: Iran Talks: *Breaking the Mosaic of Mistrust*, in <http://thediplomat.com/2013/10>.
7. Dijek, Van, TEUN A, 1997, *The Study of Discourse*. IN "Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction" .VOL 2. London: Sage.
8. _____ , 2006, *Ideology and discourse analysis*, Journal of Political Ideologies. 11(2), 115-140
9. <http://www.khamenei.ir>.
10. Interview with Eric Valbrg IN: Islam Times newspaper, (2012/August/10)

11. ISLAMTIMES,[Homepage], 2013, www.islamtimes.org
12. Kaplan, Abraham, 1973, *the conduct of Inquiry*: methodology for behavioral science, University of Michigan. London.
13. Kenneth M. Pollack And Ray Takeyh, *Doubling Down on Iran*, THE WASHINGTON QUARTERLY FALL 2011, 34: 4 pp.
14. Lene, Hansen, 2006, *Security as Practice*: Discourse analysis and the Bosnian war. New York, Rutledge.
15. Mouffe, Chantal, 2001, *Hegemony and Socialist Strategy*: Toward a Redical Democratic Politics. London: Sage Publication.
16. Nafisi, Azar, 2007, *Reading Lolita in Tehran*, The Dialogue Project, IN: "The Dialogue Project" at John Hopkins University.
17. Offe, Claus, 1999, *How Can We Trust Our Fellow Citizens?* IN: Warren, Mark E. (ed.), *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press: 42-87
18. Riesman, William Michael, James E. Baker, 1992, *Regulating Covert Action*, Yale University Press.
19. RUBIN, MICHAEL, *Can Iran Be Trusted?* AEI Middle Eastern Outlook, (2006/SEPTEMBER/01)
20. The Center For Preserving and Publishing the Works of Ayatollah Sayyid Ali Khamenei, [Homepage], 2013, <http://www.khamenei.ir>

